

AMERİKAN BELGELERİNE GÖRE I.DÜNYA SAVAŞI VE MÜTAREKE DÖNEMLERİNDE OSMANLI HÜKÜMETLERİ

*Melek ÖKSÜZ**

ÖZET

I.Dünya Savaşı sırasında görev yapan Sait Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinden sonra, 1918-22 döneminde çok sayıda hükümet İstanbul'da iktidara gelmişti. Bu 4 yıl içerisinde 11 hükümetin iktidara gelip gitmesinin ve istikrarsız bir yönetim sergilemelerinin temel nedeni, İstanbul'u işgal etmiş bulunan İtilaf Devletleri'nin tutumu ve Ankara merkezli milli hareketin başarılarıydı. İtilaf Devletleri, İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla, gerek bu hükümetler gerekse Padişah üzerinde kontrolü sağlamak için ellerinden geleni yapmışlardı. İstanbul'daki bu temsilciler, hükümetlerin göreve gelişleri, genel karakterleri ve üyelerinin kimlerden oluştuğu konusunda elde ettikleri bilgileri anında başkentlerine aktarmaktaydı. Her ne kadar İngiltere, Fransa ve İtalya'nın gölgesinde kalsa da, İstanbul'daki Amerikan temsilcileri de bahsedilen konularda Washington'u bilgilendirmekteydi. Başlangıçta İstanbul'daki Amerikan büyükelçileri bu görevi yaparken, ilişkilerin kesildiği 1917-18 döneminde Avrupa başkentlerindeki Amerikan büyükelçileri İstanbul hakkında elde ettikleri bilgileri merkeze ulaştırıyordu. 1918'den sonra ise İstanbul'da kurulan Amerikan Yüksek Komiserliği devreye girdi. Bu çalışma belirtilen sürecin Amerikan arşiv belgelerine dayanılarak yapılan kısa analizinden ibarettir.

Anahtar Kelimeler: ABD Diplomatik Misyolları, Osmanlı Hükümetleri, I.Dünya Savaşı.

* Yrd.Doç.Dr., KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,Tarih Bölümü, e-mail: moksuz@ktu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

**IN WORLD WAR I AND THE PERIODS OF TRUCE
ACCORDING TO AMERICAN ARCHIVE DOCUMENTS
OTTOMAN GOVERNMENTS**

ABSTRACT

After the Sait Halim Paşa and Talat Paşa governments serving during World War I, many governments came into power between 1918 and 1922. The main reason why 11 governments came into power and displayed an inconsistent administration in this 4 year period was that the attitude of Allied Powers, which invaded Istanbul and the success of Ankara-centered nation-wide movement. Allied Powers did their best to control both Padishah and these governments through their representatives. These representatives in Istanbul transferred all the information about the governments' arrival, their characteristics, and members immediately. American representatives in Istanbul informed Washington about above-mentioned issues, although they were in the shadow of England, France, and Italy. At the beginning the American Embassy performed this duty. Then in the period of 1917-18, when diplomatic relations were cut off, The American Embassies in European Capitals transferred the information on Istanbul to the center. After 1918, American High Commissioner came on the scene. This study is a short analysis of that period based on American archive documents.

Key Words: USA Diplomatic Missions, Ottoman Governments, World War I.

Giriş

1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesiyle birlikte Türkiye, yeni bir döneme girmiş oldu. Bu dönemde her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti ön plana çıksa da, 1913'e kadar gelip geçen hükümetlere tam bir İttihatçı hükümet deme imkânı yoktur. Örneğin bu dönemde kurulan Sait Paşa Kabinesi'nin hemen bütün üyeleri eski rejimin adamıydı. Bahsedilen dönemde İttihat ve Terakki'nin hükümetlerden ziyade Mebusan Meclisi'ne hakim olduğu görülür. Özellikle 1912'deki "Sopalı Seçim"den sonra meclisin hemen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

bütün üyeleri İttihatçıdır. Parti, bu yolla hükümetler üzerinde baskı kurmaya çalışmaktaydı. Balkan Savaşları'ndan sonra gerçekleşen Bâbıâli Baskını ile Parti, silah zoru ile hükümeti devirmişti. Fakat baskın sonrasında da gerçek bir İttihat ve Terakki hükümeti kurulmamış, onun yerine kudretli bir komutan olan Mahmut Şevket Paşa hükümeti kurmuştu. Mahmut Şevket Paşa, halk üzerinde büyük bir itibar sahibiydi ve hiçbir partinin yükümlülüğü altında değildi. Dolayısıyla 1908-1913 arasında kurulan hükümetler ile İttihat ve Terakki arasında tam bir bütünlük ve uyum olduğunu söylemek zordu ve bu hükümetler kendi politikalarını bir şekilde yürütmüşlerdi. Mahmut Şevket Paşa'nın Haziran 1913'te bir suikast sonucu ölümünden sonra Sait Halim Paşa hükümeti kuruldu ve böylece İttihatçılar gerçek manada iktidara gelmiş oldular. Bu makalede, 1913'ten İstanbul Hükümeti'nin tarih sahnesinden çekildiği 1922 yılına kadar geçen süreçte görev yapan hükümetler hakkında, Amerikan belgelerine dayanılarak bilgi verilecektir.

Savaş Sırasındaki Durum/Savaş Dönemi Hükümetleri

İttihat ve Teraki Partisi, ancak 11 Haziran 1913'te iktidara geçen Sait Halim Paşa kabinesi ile birlikte sorumluluğu tam olarak üzerine almış bulunuyordu.¹ Böylece, Meşrutiyet'in ilânından beri hemen herşeyden sorumlu tutulan cemiyet, şimdi gerçek sorumluluğu üzerine almış oluyordu. Büyük Savaş başlamadan bir müddet önce, Osmanlı kabinesinde önemli bir revizyon gerçekleştirildi. Ocak 1914'te Yarbey Enver Bey iki terfi birden alarak tuğgeneralliğe yükseltildi ve Harbiye Nazırı oldu. 11 Mart 1914'te ise Cemal Paşa Bahriye, Cavit Bey Maliye, Mahmut Paşa da Nafia Nazırı oldu. Bu gelişmeler, Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau tarafından 5 Ocak, 11 Mart ve 12 Mart 1914 tarihlerinde Amerikan dışişlerine bildirildi.²

Amerikan Büyükelçiliği raporlarına göre; bu gelişmeler, 1913'te iktidara gelen Sait Halim Paşa Kabinesi'nde Dahiliye Nazırı olarak görev yapan³ ve hiç şüphesiz İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen lideri olan Talat Bey'in bir operasyonu idi. Cemal Paşa⁴ Nafia

¹ Talat Paşa'nın Anıları, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.46-47.

² NARA (National Archives and Records Administration), M: 353, Roll: 20, İB: 867.002/30-31-32; Bu atamalar konusunda ayrıca bkz. Cemal Paşa, Hatıralar, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Temmuz 2006, s.98.

³ Bkz. Talat Paşa'nın Anıları, s.28.

⁴ Cemal Paşa 1914 yılı başında ise Nafia Nazırı olarak kabineye girmişti. Hatıralarında anlattığına göre; İstanbul muhafızlığına tayin olduğu günden beri Fransızlarla dostça münasebetler kurması nedeniyle, Osmanlı hükümetinin demiryolu ve benzeri bayındırlık işleri için borç almak için 1913'te yoğun müzakereler yaptığı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Nazırı yapılan Çürüksulu Mahmut Paşa'nın yerine, Cavit Bey ise istifa eden Rıfat Bey yerine bu makamlara getirilmişlerdi. Bu operasyon ile hükümetin başındaki Sadrazam hariç, kabinedeki köklü değişiklik tamamlanmıştı. İttihat ve Terakki Partisi tam olarak hükümeti kontrol edecek seviyeye böylece yükselmişti.⁵

Büyükelçi Morgenthau, bu süreçte, Fransızlarla borç müzakereleri yapmak üzere Paris'te bulunan Cavit Bey hariç, hükümetin diğer üyeleri ile birçok kez görüşme imkânı bulmuştu. Bu görüşmelerden elde ettiği bilgi ve intibaları Amerikan dışişlerine aktaran büyükelçiye göre; Dahiliye Nazırı Talat Bey, en güvendiği iki asker arkadaşını ordunun ve donanmanın başına getirmişti. Bunlardan donanmanın başına gelen Cemal Paşa ile 11 Mart'ta görüşmüş ve Cemal Paşa'nın, tıpkı Enver'in kara ordusunda yaptığı gibi, donanmadaki eski subayları emekliye ayıracağını öğrenmişti. Enver Paşa ise saraydan kız alarak "damat" unvanını elde etmişti.

Morgenthau'ya göre İttihat Terakki'nin başında bulunan bu kişiler, ülkeyi geliştirmeye önem veren bir hükümet kurma konusunda kararlı görünüyordular. Ancak ellerindeki olanaklar sınırlı olduğu için, geleceği şimdiden kestirmek gücü.

Morgenthau'ya göre Talat Bey liderliğindeki bu yönetim, Amerika ile iyi ilişkileri geliştirmeye niyetli idi. 12 Mart 'ta gönderdiği raporda büyükelçi, Osmanlı Hükümeti'ne borç para verip vermeme konusunu netleştirmek için New York'lu C.K.G. Billings ve Mr. Frederick Johnson, Chicago'lu Frank Billings ve bazı başka insanların bir hafta önce İstanbul'a geldiklerini aktarmaktadır. Talat Bey, Amerika ile dostane ilişkilerin varlığını bu ziyaretçilere göstermek için çok istekli davranmıştı. Kabinenin altı önemli üyesi heyetle elçilikte bir akşam yemeği yedi ve yemekten sonra Talat Bey'in önerisi üzerine bütün diplomatik çevreler ve birkaç önemli Osmanlı subayının onlarla tanışmaları için Morgenthau bir davet verdi. Ertesi gün Talat Bey Amerikalı ziyaretçileri ve büyükelçinin ailesini yemeğe davet etti ve yaptığı konuşmada yapılan borç teklifine ve büyükelçinin Osmanlı Hükümeti'ne takındığı olumlu tavra teşekkür etti.

Amerikalıların onlara maddi yardım vermeye hazır olduğunu bilmek Türk Hükümeti için önemli bir gelişmeydi. Bununla birlikte, Türkler, Fransızlardan yakında büyük miktarda borç alacakları için,

Fransızlardan, para koparabileceği düşünülerek bu göreve getirilmişti. Anlattığına göre bu teşebbüs sonuç vermiş ve Fransızlardan borç alınmıştı (Cemal Paşa, Hatıralar, s.93).

⁵ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/32, p.2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Amerikalıların borç teklifini nazikçe geri çevirmişti. Olayla ilgili ABD Büyükelçisi'nin yorumu böyleydi.⁶

Büyükelçi daha sonraki bir raporda ilginç bir konu üzerinde duruyordu. Bu da, 16 Mart 1914'te Şeyhülislamlık makamına Evkaf Nazırı olan Hayri Efendi'ni getirilmesi idi. Büyükelçinin raporunu ilginç kılan konu bu atama çerçevesinde, İttihat ve Terakki siyasetinde dinin rolü üzerine yaptığı tespit ve yorumlardı.

Bu atamanın yapıldığı gün Washington'a gönderdiği raporda Büyükelçi, atamanın kabinedeki köklü değişikliği ve bunun varabileceği sonuçları gösteren önemli bir gelişme olduğunu belirtmekteydi. Hayri Efendi, İttihat ve Terakki'ye bağlı olup Şeyhülislam atanan ilk Jön Türk idi.⁷

Osmanlı kabinesinde Şeyhülislam, Sadrazam'dan sonra gelmekte ve diğer bütün nazırların önünde yer almaktaydı. Anayasaya göre, Sultan, Sadrazam ve Şeyhülislamı atamakta, kabinenin diğer üyeleri ise Sadrazam tarafından tespit edilip Sultanın onayına sunulmaktaydı.⁸ Şeyhülislam ve ona bağlı olan kurumlar, modernizm ve bütün batılı metotlara karşı, "ortaçağa özgü muhafazakarlık" anlayışının koruyuculuğunu temsil etmekteydi. Bununla birlikte 18. yüzyılın sonlarından itibaren, modern bir Osmanlı İmparatorluğu görmek isteyen ve batılı fikirlere aşına olan bütün Türkler, bu konudaki en büyük engelin "sarıklı sınıf"tan, yani ulemadan geldiğini ifade etmeye başlamışlardı.

Son zamanlarda ulemanın güçlerinin kısıtlanmış olmasına rağmen, ellerinde bulundurdukları güç yine de küçümsenemezdi. Bütün şer'i mahkemeler, bütün medreseler, birçok vakfın idaresi, cami görevlilerinin atanması, ya Şeyhülislam'ın ya da Evkaf'ın yetki alanı dahilindeydi. Böylece yığınlar üzerindeki etkileri kolaylıkla anlaşılabilir. Fetva yayınlama yetkisinin de sadece Şeyhülislamlık makamına ait olduğu ve Nisan 1909 tarihinde iki meclis yan yana gelip Abdülhamit'in tahttan indirilmesine karar verdiklerinde bile Şeyhülislam'ın bunun kanunlara uygun olduğu yönünde bir fetva yayınlaması gerektiği hususu akıldan çıkarılmamalıydı.⁹

Ulemanın devlet ve toplum üzerindeki etkisi hakkında kısa bir tarihi özet yapan büyükelçi, daha sonra sözü İttihat Terakki'nin bu

⁶ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/32, p.2.

⁷ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/33, p.1.

⁸ 1876 tarihli Kanunuesasi'nin ilgili 27. maddesi için bkz: Suna Kili-Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.45.

⁹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/33, p.3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

konudaki politikasına getirmiştir. Ona göre; Anayasanın 1908’de yeniden yürürlüğe sokulmasından sonra İttihat ve Terakki Partisi ulemanın başında, onlarla uyum içinde çalışacak birinin bulunmasını istiyordu. Bundan sonra liberal görüşlü bazı isimler bu makama getirilmiştir. Büyükelçiye göre bunlardan bir tanesinin mason olduğu bile söylenmekteydi. Şimdi, son yapılan kabine değişiklikleri ile ordunun başında Enver Paşa, donanmanın başında Cemal Paşa ve Vakıflar ile Şeyhülislamlık mevkiinin başında da Hayri Efendi¹⁰ vardı ve parti kabinede her zamankinden daha güçlü bir durumdaydı.

Dini makamın başına İttihat ve Terakki Partisi’nin aktif bir üyesi olan Hayri Efendi’nin getirilmesinin birçok açıdan partiye katkısı olacaktı. Öncelikle bu kişinin başta bulunması öncelikle ulemanın mevcut Hükümetle çok az konuda muhalefete düşmesini sağlayabilirdi. İkinci olarak, partinin güçlü bir destekçisi olan Şeyhülislam vasıtasıyla parti, bu makamla bağlantılı olan bütün güç ve yetkileri kullanabilirdi. Üçüncü olarak, Hayri Efendi gibi bir Şeyhülislama sahip olmak bütün şer’i mahkeme ve kuruluşları ve hatta dini sistemi değiştirmek için çok etkili bir yol olabilirdi.¹¹

Nitekim, Büyükelçinin bu öngörülerini doğrulayacak gelişmeler gecikmeden gerçekleşmiştir. Örneğin; Hayri Efendi’yi bu makama getiren Padişah fermanı, mahkeme ve medreselerin bağlı olduğu Şeyhülislamlık makamının şer’i hükümler ve günün ihtiyaçları ışığında değiştirilmesi gerektiğini öngörmekteydi. Ayrıca yeni Şeyhülislamın kadınlara gönderdiği genelge, görevlerini şeriat hükümleri ve anayasayla uyum içinde yerine getirmeleri gerektiğini bildirmekteydi. Bu suretle, şeriat görevlilerinin görevlerini yerine getirirken İmparatorluğun Anayasası’na sadık kalmaları gerektiğini ifade etmekteydi.

Büyükelçi Morgenthau, raporunun sonunda sözü, kısa bir süre sonra sonuçlanacak seçimlere getirmiş ve hükümetini bilgilendirmiştir. Elçiye göre; bu seçimlerde İttihat ve Terakki adaylarına, Arapça konuşulan bölgeler hariç tutulmak üzere, çok az muhalefet yapılmıştır. Buna göre parti kısa zaman içinde ordu, donanma, dini kurumlar ve Meclis-i Mebusan’ı tamamen kontrolü altına alacaktır. Muhalefeti yok etmek için azami çaba sarfeden parti liderlerinin İmparatorluğun yeniden güçlenmesi için gerekli olan devlet adamlığını gösterip gösteremeyecekleri ve elde ettikleri

¹⁰ Hayri Efendi Mütareke Dönemi Hükümetleri’nde de görev yapmıştır. Bkz. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.27.

¹¹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/33, p.3-4.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

olağanüstü yetki ve gücün kendi aralarında bölünmelere yol açıp açmayacağı ise daha sonra görülecektir.

Son olarak Büyükelçi elde ettiği bir bilgiyi hükümetiyle paylaşarak; Meclis açıldığında Şura-yı Devlet reisi olan Halil (Menteşe) Bey'in muhtemelen Meclis-i Mebusan'ın reisi olacağını; bu durumda onun eski görevini yerine getirmek için eski bir nazırın veya yeni bir nazırın atanacağını belirtmiştir.¹² Büyükelçinin dedikleri çıkmış ve Halil Bey Meclis-i Mebusan Reisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girme arifesinde, kabinede yine bazı değişiklikler yapılmıştır. Bundaki amaç, öncekiler gibi İttihat ve Terakki'nin kabine üzerindeki etkisini iyice artırmak ve önemli olaylar öncesinde herhangi bir pürüz çıkmasını engellemektir. Amerikan Büyükelçisi Morgenthau, 18 Ekim 1915 tarihli kısa telgrafında, yapılan kabine değişikliğini hükümetine bildirmiştir. Dahiliye Nazırı'nın kendisine verdiği bilgiye göre; Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey, kabineye Hariciye Nazırı olarak girmiştir. Onun eski görevine, yani Meclis Başkanlığı'na ise Edirne Valisi Hacı Adil (Arda) getirilmiştir. İsmi geçen bu iki kişi İttihat ve Terakki'nin, Enver, Cemal ve Talat'tan sonra gelen önemli şahsiyetleri olarak dikkat çekmektedir. Telgrafta verilen bilgiye göre; Prens Sait Halim Paşa Sadrazamlık görevini devam ettirecekti.¹³

Amerikan Büyükelçisi'nin savaş döneminde Washington'a bildirdiği bir diğer önemli gelişme, 1917 yılı başında Osmanlı ile Almanya arasında yaşanan antlaşma krizi ve bunun kabine üzerindeki etkileridir. Osmanlı Hükümeti, Ekim 1916'da müttefikleri Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na birer nota vererek, kendi bağımsızlığını kısıtlamakta olan Paris ve Berlin Antlaşmalarını yürürlükten kaldırdığını bildirmişti.¹⁴ Bu bildirme, her iki müttefik tarafından da sert tepki gösterilmiştir. Onlara göre; belirtilen antlaşmaları imza eden devletlerden bir kısmı Osmanlı ile savaşa

¹² M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/33, p.5.

¹³ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/35. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girip girmemesinin tartışıldığı bir ortamda Morgenthau'nun telgrafında bildirilen bu kabine değişikliği hakikaten önemlidir. Yusuf Hikmet Bayur, bu konuda şunları yazmaktadır: "Eylül (1914) sonlarında veya Ekim içinde Cemal de savaş taraftarı olmuştur. Böylelikle ordu, donanma, jandarma ve polis gibi bütün silahlı kuvvetlerin başında bulunan ve devlet içinde tek teşkilatlı kuvvet olan İttihat ve Terakki'nin dizginlerini elinde tutan Enver, Cemal ve Talat, devleti savaşa sürüklemeye koyulurlar. Mebusan Meclisi Başkanı Halil de onlarla birliktir. Padişah, Sadrazam ve öbür nazırlar ise ya birer kukladan ibarettir, ya mevkilerinde kalmak için her şeyi kabule hazır kimselerdir." Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: III, 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.197.

¹⁴ Bayur, a.g.e., s.483.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

girmişti, fakat kendileri Osmanlı'nın müttefikleri idi. Bundan dolayı, tek taraflı bu fesih işlemini kabul etmeleri mümkün değildi.¹⁵ Meselenin bir boyutu ise kapitülasyonların Osmanlı tarafından kaldırılması idi. Daha savaş başlarken Osmanlı tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırırken, buna en sert tepkiyi Almanlar vermişti. Şimdi bu mesele yeniden gündeme getirilmiş ve 11 Ocak 1917'de Almanlara bazı tavizler veren bir dizi antlaşma imzalanmıştı.¹⁶

Almanların bu süreç içerisinde takındıkları tavır, İttihat ve Terakki çevrelerinde önemli tartışmalara neden olmuş ve Almanlara karşı epey bir küskünlük doğurmuştu.¹⁷ Amerikan Büyükelçiliğinin 11 Mayıs 1916 tarihli kısa telgrafında, Almanya ile Osmanlı arasındaki konsolosluk antlaşmasının bazı maddelerinin kabinede istifalara yol açtığı belirtilmekteydi.¹⁸ Kabinedeki değişiklikler ise daha sonra bildirilecekti. Nitekim 4 Şubat 1917 tarihli telde, Talat Bey'in bir gün önce (3 Şubat) Sait Halim Paşa yerine Sadrazam olarak atandığı Washington'a bildirildi. 5 Şubat 1917 tarihli telde ise yeni kabine listesi verilmekteydi. Bu listeye göre;

Talat Paşa¹⁹: Sadrazam, Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazırı

Musa Kâzım Efendi: Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı

Enver Paşa: Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili

Cemal Paşa: Bahriye Nazırı

Ahmet Nesimi Bey: Hariciye Nazırı

Halil Bey: Adliye Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi.²⁰

Kabine listesinin verildiği telgrafın altına "çok gizli" ibareli bir not düşülmüştü. Bu nota göre; Alman Büyükelçisi bu yeni kabineden memnun olmadığını ifade etmişti. Özellikle seçilmesine karşı olduğu Talat Paşa'nın Sadrazam olması Alman Büyükelçisi'ni rahatsız etmişti.²¹

¹⁵ Bayur, a.g.e., s.486.

¹⁶ Bu antlaşmalardan 1 tanesi gizli olup diğer 10'u açık idi.

¹⁷ Bayur, a.g.e., s.491.

¹⁸ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/36.

¹⁹ Talat Bey bu tarihten itibaren Paşa olmuştur.

²⁰ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/38; Bu yeni kabinede dikkati çeken en önemli özelliklerden birisi, Hariciye Nazırlığı döneminde Almanya ile yukarıda anlatılan krize sebebiyet veren Halil Bey'in bu görevden alınarak Adliye Nazırlığına atanmasıydı.

²¹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/38.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kabine listesini Dışişleri Bakanlığı'na gönderen kişi, Morgenthau yerine İstanbul'a atanan ABD'nin yeni büyükelçisi Elkus idi. Büyükelçi Elkus, 15 Şubat 1917 tarihli uzun raporunda, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişinden bu yana göreve gelmiş olan kabinelerin listeleri ve bunları oluşturan kişiler hakkında bazı bilgileri Washington'a göndermiştir. Buna göre;

Osmanlı Devleti Kasım 1914'te savaşa girdiğinde Osmanlı kabinesi şu kişilerden oluşmaktaydı:

Sadrazam ve Hariciye Nazırı: Prens Sait Halim Paşa.

Harbiye Nazırı: Enver Paşa.

Bahriye Nazırı: Cemal Paşa.

Maliye Nazırı: Cavit Bey.

Nafia Nazırı: Mahmut Paşa.

Ziraat ve Ticaret Nazırı: Süleyman El-Bustani Efendi.

Maarif Nazırı: Ahmet Şükrü Efendi.

Posta ve Telgraf Nazırı: Oskan Mardikyan Efendi.

Bunlardan dördü, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine, bir memnuniyetsizlik ifadesi olarak istifa etmişlerdi. Bunlar; Cavit, Mahmut Paşa, Süleyman El-Bustani ve Oksan Mardikyan Efendi idi. Elçiye göre ismi sayılanların hiçbirisi Türk değildi ve son ikisi de Hıristiyan idi. Bununla birlikte Cavit Bey, hâlâ gayri resmi bir şekilde hükümetin maliye danışmanlığını yürütmekteydi. Âyan Meclisi üyesi olan Mahmut Paşa, Ahmet Rıza Bey ile birlikte meclisteki tek açık muhalefeti sürdüren insanlardı. Arap olan Süleyman El-Bustani ve Ermeni Mardikyan ülkeyi terk etmişler ve Avrupa'da yaşamaya başlamışlardı.²²

Bu istifalardan sonra yeni kabine şu şekilde oluşturulmuştu:

Sadrazam: Prens Mehmet Sait Halim Paşa

Şeyhülislam: Musa Kâzım Efendi

Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili: Enver Paşa

Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazırı Vekili: Talat Bey

Hariciye Nazırı ve Adliye Nazırı Vekili: Halil Bey

Bahriye Nazırı: Cemal Paşa

²² M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/39, p.1-2.

Şura-yı Devlet Reisi ve Evkaf Nazırı Vekili: İbrahim Bey

Nafia Nazırı: Abbas Halim Paşa

Maarif Nazırı ve Posta - Telgraf Nazırı Vekili: Ahmet Şükrü Bey

Ziraat ve Ticaret Nazırı: Ahmet Nesimi Bey

3 Şubat 1917'de Prens Sait Halim Paşa istifa etti ve yeni kabineyi oluşturma görevi Talat Bey'e verildi. Böylece aşağıdaki kabine oluşturuldu:

Talat Paşa: Sadrazam, Şura-yı Devlet Reisi, Maliye ve Dahiliye Nazırı Vekili

Musa Kâzım Efendi: Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Vekili

Ahmet Nesimi Bey: Hariciye Nazırı

Enver Paşa: Harbiye Nazırı Başkumandan Vekili

Cemal Paşa: Bahriye Nazırı

Halil Bey: Önce Hariciye Nazırı, sonra Adalet Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi

Şükrü Bey: Maarif Nazırı ve Posta - Telgraf Nazırı Vekili

Ali Münif Bey: Nafia Nazırı (Eski Lübnan Valisi)

Mustafa Şerif Bey: Ziraat ve Ticaret Nazırı (Eski Cezayir Mebusu)

Kabine listelerinin verildiği raporun sonunda, Sait Halim Paşa kabinesinde Maliye Nazırı olan Cavit Bey'in Berlin'den döndükten sonra, ona yeni kabinede aynı görevin teklif edildiği ve onun da bu görevi kabul ettiği belirtilmektedir.²³

Mütareke Dönemi

Nisan 1917'de ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra fiilen savaş durumu olmasa da Osmanlı Devleti ile ABD'nin diplomatik ilişkileri kesildi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti hakkındaki bilgiler Washington'a ABD'nin Bern Büyükelçisi tarafından bildirilmiştir. Amerika'nın Bern Büyükelçisi Stovall²⁴

²³ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/39, p.3-4.

²⁴ Pleasant A. Stovall 1913 - 1919 yılları arasında Amerika'nın Bern Büyükelçiliğini yapmıştır. http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Ambassador_to_Switzerland_and_Liechtenstein.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

imzalı olarak Washington'a gönderilen Ekim 1918 tarihli acil telgraflar, Osmanlı Devleti'ni barış dönemine sokacak olan kabine arayışları ile ilgili idi. 9 Ekim 1918 tarihli telgrafta, İsviçre basınına dayandırılarak Osmanlı kabinesinin düştüğü, yeni kabinenin Londra eski büyükelçisi ve yakın bir geçmişte Sadrazam olarak yeni Sultan'ın sivil kabinesinin başı olan Tevfik Paşa tarafından kurulacağı bildiriliyordu. Telgrafın devamında, Türk bilgi kaynaklarından elde edilen bilgilere göre yeni kabinenin başka kimlerden oluşabileceği hakkında ayrıntılara girilmekteydi. Buna göre; Viyana eski Büyükelçisi Reşit Paşa Hariciye Nezareti'ne, Vehip Paşa veya Hasan İzzet Paşa Harbiye Nezareti'ne; Reşit Akif Dahiliye ve Maarif Nazırlığı'na, Mahmut Muhtar Bahriye Nazırlığı'na, Oskan Efendi ise Posta ve Telgraf Nazırlığı'na getirilecekti. Bu kişilerden Reşit ve Oskan Efendi yurt dışında oldukları için, bunların geri dönmelerini sağlayacak davet telgrafları Tevfik Paşa tarafından imzalanmıştı.²⁵

Muhtemel yeni kabine hakkında bu bilgileri veren telgrafın devamında, mevcut kabinenin istifasının resmi makamlar tarafından henüz onaylanmadığı da belirtiliyordu. Bununla birlikte, İsmail Canbulat'ın bir hafta önce Dahiliye Nazırlığı'ndan istifa ettiği bilgisi de veriliyordu.²⁶

Telgrafa göre; yeni kabinenin oluşturulması görevinin Tevfik Paşa'ya verilmesinin en önemli nedeni, Sultanın kızının Tevfik Paşa'nın oğlu ile evli olması idi. Bu kabinenin temel amacı, barışı sağlamak olacaktı.²⁷ Aynı yerden gönderilen 15 Ekim 1918 tarihli telgrafta ise, İngiltere'nin resmi Türk kaynaklarından aldığı bilgiler iletiliyordu. Buna göre; Tevfik Paşa kabineyi oluşturmakta başarısız olmuştu ve bu görev Osmanlı Ordusu generallerinden Ahmet İzzet Paşa'ya verilecekti. Ahmet İzzet Paşa, Berlin Elçisi olan Rıfat Paşa'ya Hariciye Nazırlığını teklif etmiş, fakat red cevabı almıştı. Eski kabine üyelerinden en azından Cavit Bey'in yeni kabinede tutulacağı anlaşılıyordu, fakat diğer yeni bakanlar hakkında henüz bir bilgi yoktu.²⁸

Yukarıda aktarılan belgeler, Talat Paşa kabinesinin istifası ve istifa sonrasında yaşanan kabine bunalımı hakkında bazı önemli bilgiler vermektedir. Hakikaten, Osmanlı ve müttefiklerinin savaşı

²⁵ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/40.

²⁶ Aynı zamanda Dahiliye Nezareti'ne bakan Talat Paşa, bu kritik günlerin arifesinde Dahiliye Nazırlığı'na İsmail Canbulat'ı getirmiş ve zor da olsa bunu Sultan'a tasdik ettirmişti. Türkgeldi'ye göre Canbulat'ın kısa sürede istifasının nedeni Enver Paşa ile geçinememesi idi. Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştiklerim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.148.

²⁷ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/40.

²⁸ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/41.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kaybettiği kesin olarak ortaya çıkınca, Ekim ayı başında Talat Paşa'nın istifası gündeme gelmiş, bunun üzerine Sultan Vahdettin, Tevfik Paşa'nın yeni kabineyi kurmasını istemişti. Bunun üzerine Talat Paşa, en azından Cavit Bey ve diğer bazı İttihatçıları yeni kabineye sokarak, İttihat ve Terakki'nin kabine içindeki varlığını devam ettirmek istedi. Bu durum aynı zamanda kendileri için bir güvence olacaktı. Fakat Tevfik Paşa'nın buna razı olmaması üzerine kabine kurulamadı. Bunun üzerine 13 Ekim 1918'de Sadaret mührü Talat Paşa'dan alındı ve Ahmet İzzet Paşa'ya verildi. Mondros Mütarekesi'ni imzalayacak olan kabine böylece oluşmuştu.²⁹

Stovall'ın 18 Ekim 1918 tarihli telgrafına göre; Ahmet İzzet Paşa'nın kabineyi oluşturmasıyla birlikte politik kriz aşılmış oluyordu. Bu yeni kabinede İzzet Paşa hem Sadrazam hem de Harbiye Nazırı olmuştu. Fethi Bey ise Dahiliye Nazırı olarak ilân edilmişti. Stovall'a göre Fethi Bey, son zamanlarda İttihat ve Terakki ekolünün gizli lideri konumundaydı. Bu kabinede Rauf Bey Bahriye Nazırı, Cavit Bey Maliye Nazırı, Eski Roma Elçisi Nail Bey ise Hariciye Nazırı olmuştu.³⁰

Stovall'a göre, komite üyelerini de içinde barındıran bu yeni kabine, Tevfik Paşa'nın başarısız girişiminden sonra, Fransız sempatzanı olarak bilinen İzzet Paşa Talat Paşa kabinesinin yerine yönetimi ele almıştı. Bu kabine ile birlikte, şimdiye kadar kontrolü elinde bulunduran komite, artık hükümetler üzerindeki kontrolünü kaybediyordu. Bu sırada Ahmet Rıza Bey'in Senato (Ayan Meclisi) Reisi seçilmesi önemliydi. Çünkü Ahmet Rıza, burada komite aleyhine konuşan tek kişiydi. Onun eski makamına, yani Mebusan Meclisi Reisliği'ne Halil Bey getirilmişti. Bu durum, İttihat ve Terakki'nin hâlâ etkin olduğunun bir göstergesiydi.

Stovall'a göre, Türk basını, uygun bir barışın yapılacağından umutluydu ve Başkan Wilson'un prensiplerinin Osmanlı'nın bütünlüğünü sağlayacağına inanıyordu. Alman ve Avusturya-Macaristan basını, Türk kabinesindeki bu değişikliğin barış görüşmelerine bir hazırlık olduğunu belirtiyordu.³¹

Stovall 21 Ekim tarihli telgrafında, yeni kabine üyelerinin listesini sunmaktaydı. Buna göre; İzzet Paşa Sadrazam ve Harbiye Nazırı, Hulusi Efendi Şeyhülislam, Raşit Akif Paşa Şura-yı Devlet Reisi, Rauf Bey Bahriye Nazırı, Rifat Paşa Hariciye Nazırı, Fethi Bey

²⁹ Bu süreçte yaşanan gelişmeler için bkz. Türkgeldi, a.g.e., s.148-153; Akşin, a.g.e., s.20.

³⁰ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/42, p.1.

³¹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/42, p.2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Dahiliye Nazırı, Cavit Bey Maliye Nazırı, Ziya Paşa Nafia Nazırı, Celal Muhtar Bey İaşe Nazırı, Hayri Efendi Adliye Nazırı, Sait Bey Maarif Nazırı, Abdurrahman Şeref Evkaf Nazırı olmuştur.³²

Ahmet İzzet Paşa Kabinesi, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladıktan bir müddet sonra yerini Tevfik Paşa Kabinesi'ne bıraktı. 11 Kasım 1918'de kurulan ilk Tevfik Paşa Kabinesi ile birlikte, bir önceki kabinede yer alan İttihatçı unsurlar da saf dışı kalmış oluyordu. Böylece İttihatçıların politik arenadan uzaklaştırılmaları sağlanmıştı.³³

Ocak 1919'dan itibaren Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bilgi veren makam, İstanbul'da yeni kurulmuş olan Amerikan Yüksek Komiserliği olmuştur. Bu görevde bulunan Lewis Heck tarafından Washington'a gönderilen 10 Ocak tarihli raporda, 11 Kasım 1918'den beri iktidarda bulunan Tevfik Paşa kabinesinin üye listesi veriliyor, ardından kabine üyeleri ve kabinenin durumu hakkında bazı açıklamalar yapılıyordu.

Sadrazam: Tevfik Paşa, Mebus ve Eski Londra Büyükelçisi

Şeyh-ül İslam: Haydarizade İbrahim Efendi, Eski Dar-ül İslam Mahkemesi Üyesi

Harbiye Nazırı: Cevat Paşa, Çanakkale Cephesi Eski Komutanı

Bahriye Nazırı: Ali Rıza Paşa , Mebus

Şura-yı Devlet Başkanı : Şerif Paşa, Maarif Eski Nazırı

Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit Paşa, Ticaret ve Ziraat Eski Nazırı

Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey, Eski Kırklareli Mebusu

Adalet Nazırı: Ali Haydar Efendi, Eski Fetva Emini

Maliye Nazırı: Abdurrahman Efendi

Nafia Nazırı: Ziya Paşa, Eski Evkaf Nazırı

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Kostaki Vayani Efendi

Evkaf Nazırı: İzzet Bey, Eski Van Valisi

Maarif Nazırı: Rıza Tevfik Bey

³² M: 353, Röll: 20, IB: 867.002/43.

³³ Mehmet Okur-Murat Küçükkuşurlu, İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele, 1918/1920, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s.33.

Posta ve Telgraf Nazırı: Bu makam ilk olarak Oskan Efendi'ye verildi. Fakat İsviçre'de bulunan ve görevine gelmeyen Oskan Efendi'nin yerine Franco Paşa atandı.

Savaş yıllarında kurulan İaşe Nezareti kaldırılarak Dahiliye Nezareti'ne bağlandı. Kabinedeki en önemli değişiklik ise Harbiye Nezareti'ne Abdullah Paşa'dan sonra Cevat Paşa'nın getirilmiş olmasıydı.

Rapora göre bu kabinenin üyeleri İttihat ve Terakki mensubu değildi ve Sultan'ın desteğini almışlardı. Tevfik Paşa ve diğer üyeler oldukça yaşlı kişilerdi. Kabinenin politik gücü oldukça zayıf olup, özellikle vilayetlerde etkinliği çok azdı. Bu kabineyi, Mütareke'den beri İstanbul halkı üzerinde var olan hayal kırıklığından mesul tutma eğilimi çok yaygındı. Ayrıca, kömür yokluğundan dolayı yerel kamu hizmetlerinin çökmesinden de kabine sorumlu görülüyordu.³⁴

Sultan vahdettin bir yandan Tevfik Paşa Kabinesi'ne destek verirken diğer yandan Meclis-i Mebusan'ı feshetme cesaretini göstermişti. Çünkü parlamentodaki milletvekillerinin hemen hapsi İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlıydı ve birçok yeni problemle uğraşan kabinenin görevlerini yerine getirmesini engelliyordu. Parlamento'nun yenilenmesi için seçimlerin ne zaman yapılacağı ise belirsizliğini koruyordu. Çünkü biliniyordu ki; o anda ve yakın zamanda yapılabilecek her seçim, muhtemelen İttihat ve Terakki ekolünden gelenlerin çoğunluğu sağlanmasıyla sonuçlanacaktı.

Yeni kabine, içindeki bazı problemlere rağmen, iktidarda kalmayı başarmıştı. Eğer bu kabine de dağılırsa, içinde İttihatçıların olmadığını yeni birisini kurmak neredeyse imkânsız idi. Bu atmosferde ise İttihatçılar istenmeyen kişilerdi.³⁵ İttihat ve Terakki'nin bazı üyeleri ise geçici bir durguluğun partinin geçmiş faaliyetlerinden kurtulma ve sorumlu tutulmama anlamında iyi bir yol olabileceğini beyan ediyorlardı.

İstanbul'daki siyaset arenasında bunlar yaşanırken Adliye Nazırı, İtilaf Devletleri'nin onayı ile Medine'ye, Medine'deki Türk kumandanı; Fahrettin Paşa'ya direnişe son vermesi ve ateşkese uymasını bildirmek için gitmiş; ancak bu talep komutan tarafından reddedilmişti.

Bu sırada basına düşen haberlerde eskiden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında olan Şerif Paşa, Prens Sebahattin, Albay

³⁴ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/44, p.1-2.

³⁵ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/44, p.2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Sadık Bey gibi bazı önderlerin Türkiye'ye dönüşü hakkında bilgiler yer alıyordu. İngiliz yetkililer, bu siyasi liderlerin dönüşünden memnun olurken, Fransız ve İtalyanlar aynı iyimserlik içerisinde değildi. Sekreteri Saffet Lütfi Bey Prens Sabahattin'in Sultanın huzuruna çıkmak üzere Fransa'dan ayrıldığını bildirmişti. Yerel basın tarafından, Prens Sabahattin'in barış görüşmelerine katılmak için en uygun temsilci olduğu belirtiliyordu. Ancak Paris Barış Konferansı için Osmanlı Hükümeti'ne henüz resmi bir davet yapılmamıştı.³⁶

Tevfik Paşa'nın yukarıda anlatılan birinci kabinesi 12 Ocak 1919'da istifa etti ve yerine, Sultan'a daha yakın kişilerden oluşan İkinci Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu. Bu silik kabine, Mütarekeden sonra yeniden teşkilatlanmış Hürriyet ve İtilaf Fırkası³⁷ ve diğer muhaliflerin baskılarına fazla dayanamadı ve 3 Mart'ta istifa etti. Ertesi gün Damat Ferit Paşa liderliğinde ve Hürriyet ve İtilafçılardan oluşan yeni kabine kuruldu. Damat Ferit, bu tarihten itibaren birçok kez iktidara gelip gidecekti.

Amerikan Yüksek Komiseri Tuğamiral Mark L. Bristol'un Damat Ferit Kabinesi hakkındaki ilk düşünceleri olumsuzdu. 5 Mart'ta gönderdiği kısa telgrafta, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin eski lideri olan Damat Ferit'in kurduğu bu yeni hükümetten güçlü ve kararlı bir politika beklenemeyeceği yazılıydı. Çünkü hükümetin tabanı zayıftı ve üyeleri de güçlü değildi.³⁸ 10 Mart tarihli ikinci telgrafta, eski bakanların ve meclis üyelerinin yeni kabine tarafından tutuklandığı ve bunun Damat Ferit'in başkanlığındaki yeni kabinenin programı gereği olduğu bildiriliyordu.³⁹

Yüksek Komiserlik tarafından Dışişleri'ne gönderilen 13 Mart 1919 tarihli telgrafta, yeni kabine üyelerinin isim listesi yer alıyordu:

Sadrazam ve Hariciye Nazırı: Damat Ferit Paşa

Şeyhülislam: Sabri Efendi

Harbiye Nazırı: General Ahmet Abuk Paşa

Bahriye Nazırı: Mareşal Şakir Paşa

Dahiliye Nazırı: Cemal Bey

³⁶ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/44, p.2.

³⁷ Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu dönemdeki teşkilatlanması için bkz: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 2, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.271-272.

³⁸ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/45.

³⁹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/46.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Evkaf Nazırı: Vasfi Efendi

Maliye Nazırı: Tevfik Bey

Ziraat ve Ticaret Nazırı: Ethem Bey

Adliye Nazırı: İsmail Sıtkı Bey

Nafia Nazırı: General Avni Paşa

Maarif Nazırı: Ali Kemal Bey

Posta ve Telgraf Nazırı: Mehmet Ali Kamil Bey

Şura-yı Devlet Reisi: Seyyid Abdulkadir Bey.⁴⁰

Damat Ferit Kabinesi'nde yer alan kişilerle ilgili önemli bilgiler, Cenova'daki Amerikan Yakın Doğu İstihbaratı tarafından hazırlanıp Bern Elçiliği vasıtasıyla Washington'a gönderilen 10 Mart 1919 tarihli raporda verilmiştir. Samuel Edelman imzalı bu raporda Damat Ferit Kabinesi'nin üyeleri hakkında ayrıntılı ve karakteristik bilgiler yer almıştır:

Damat Ferit Paşa: Sadrazam ve Hariciye Nazırı olan Damat Ferit Paşa eski bir senatör ve Sultan'ın kayınbiraderi idi. İttihat ve Terakki Partisi'nin şiddetli bir muhalifi olarak tanınmaktaydı. Komiteye karşıtlığı başından beri vardı ve Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başkanı olana kadar da devam etmişti. Kendisinin yaşlı Tevfik Paşa'dan sonra işleri düzeltereğine inanılmaktaydı.

Mustafa Sabri Efendi: Şeyhülislam olan Mustafa Sabri Efendi, eski bir mebustu ve ulemanın en aydın kişisi olarak bilinmekteydi. İyi bir hatipti ve öldürücü bir İttihatçı düşmanı idi. İttihatçıların Mahmut Şevket Paşa suikastını tertiplelediğini belirtiyordu. Mustafa Sabri Efendi İttihatçılar tarafından Romanya'ya sürgüne gönderilmişti ve orada güçlü bir Müslüman taraftarı buldu. Kabinenin en muktedir kişisi olarak görülmekteydi.

Ahmet Abuk Paşa: Harbiye Nazırı olan Ahmet Abuk Paşa Çerkez olup emekli bir generaldi. Mahmut Şevket Paşa'nın İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı tertibi sırasında Çatalca'da komutandı ve İstanbul'a yürüyecekti. Kritik zamanlarda soğukkanlılığını kaybetme gibi bir zaafı vardı. Suriye'de sürgünde yaşamaktaydı.

Cemal Bey: Dahiliye Nazırı olan Cemal Bey, Kâmil Paşa kabinesi zamanında Anadolu'da valilik yapmıştı. Çok az tanınan genç bir simaydı.

⁴⁰ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/48.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Avni Paşa: Nafia Nazırı olan Avni Paşa Gürcü idi. Emekli bir tuğgeneralidi. İttihat ve Terakki'ye karşı bahsedilen tertip, eğer başarılı olsaydı İstanbul'un yönetimine getirilecekti. Etkili ve enerjik bir kişi olarak tanınmaktaydı.

Ethem Bey: Ziraat Nazırı olan Ethem Bey önceki kabineden kalmış bir kişiydi. Abdulhamit'in sekreterliğini yapmıştı ve daha sonra İzmir Valisi olmuştu. Yedi yıl önce akli dengesini kaybettiği rapor edilmişti. Entrikacı birisi olarak bilinmekteydi. Onun kabineye alınmasında Sultan'ın ve yakın muhritinin etkili olduğu tahmin edilmekteydi. Kabinenin zayıf bir halkası idi.

İsmail Sıtkı Bey: Adliye Nazırı olan İsmail Sıtkı, eski bir mebustu ve daha önce İzmir'de avukatlık yapmıştı. İttihatçılara düşmandı ve İttihatçıların İzmir Valisi olan Rahmi Bey'e karşı bir kampanya yürütmüştü.

Abdulkadir Efendi: Şura-yı Devlet Reisi yapılan Abdulkadir Efendi eski bir senatördü ve İttihatçı olmadığı bilinmekteydi.

Şakir Paşa: Bahriye Nazırı Şakir Paşa iyi eğitilmiş birisiydi ve İttihatçılar tarafından iki kez sürgün edilmişti (Sakız Adası'na ve sonra Ankara'ya). Gürcü Avni Paşa'nın kayın biraderi idi. Önceden Abdulhamit'in yaverliğini yapmış etkin bir kişiydi.

Tevfik Bey: Maliye Nazırı Tevfik Bey Abdulhamit'in sekreteri idi ve bir süre Beyrut Valiliği yapmıştı. İyi bir ekonomi uzmanıydı. İttihat ve Terakki döneminde Sayıştay Başkanlığı yapmıştı ve bundan dolayı kabinenin şüpheli şahıslarından birisi olarak telakki ediliyordu.

Ali Kemal Bey: Maarif Nazırı: İyi tanınan bir şahsiyettir ve İttihatçı karşıtı hareketin liderliğini yapmıştır. Abdulhamit tarafından Mısır'a sürgün edilmişti. Daha sonra ise İstanbul'da güçlü bir gazete olan Sabah'ın editörü oldu.

Mehmet Ali Bey: Posta Nazırı olan Mehmet Ali Bey, eski bir mebustu ve az bir etkiye sahip genç bir kişilikti.⁴¹

Edelman'ın istihbarat raporunun sonunda kabinenin genel durumu hakkında bazı yorumlar yapılmıştır. Buna göre yeni kabine, İsviçre'de yaşamakta olan liberal Türkler tarafından İtilaf Devletleri'ne karşı tatmin edici olarak vasıflandırılmaktaydı. Onların kendi programlarını yürüteceklerine inanılıyordu. Özellikle son kabinelere karşı açıkça ortaya çıkan İtalyan ve Fransız entrikalarının artık olmayacağına dair kendilerine güvence verilmişti. İsviçre'deki

⁴¹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/49'a ek, p.1-2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Türkler İstanbul'daki yeni kabinenin İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye karşı politikası konusunda iyi bilgilendirilmediğinden şikâyet etmekteydi. Bu Türkler, ayrıca sansürün hâlâ devam etmesinden de şikâyetçi idi. Üstelik İsviçre'deki lider kişilerin Türkiye'ye dönüşüne hâlâ izin verilmemişti.⁴² En önemli yakınmalardan birisi de bu idi.

Birinci Damat Ferit Hükümeti, İzmir'in işgalinden sonra ortaya çıkan baskılara dayanamayarak 16 Mayıs 1919'da istifa etti. Fakat hükümeti kurma görevi tekrar kendisine verildi. İstanbul'dan Wallace imzasıyla Washington'a gönderilen 20 Mayıs 1919 tarihli telgrafa göre bu beklenen bir durumdu. Ferit Paşa 20 Mayıs günü saat 5'te Sultan tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Yeni kabinede neredeyse bütün eski bakanlar yerlerini korumuşlardı. En önemli değişiklik, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in⁴³ yerine Maarif Nazırı Ali Kemal'in getirilmesiydi. Ayrıca yeni Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa olmuştu. Damat Ferit önceki hükümette olduğu gibi Hariciye Nazırlığı'nı yine üstüne almıştı. Sulh ve Selamet Partisi ise bu kabinede temsil edilmemişti. Telgrafa göre, bu yeniden oluşum kabineye yeni bir güç verecekti.⁴⁴

Üçüncü Damat Ferit Hükümeti, 21 Temmuz-1 Ekim 1919 arasında görev yaptı ve Erzurum ile Sivas Kongreleri'nden sonra artan milliyetçi baskı üzerine daha fazla göreve devam edemedi. Milli Mücadele Hareketi'ne açıktan açığa karşı çıkan Damat Ferit yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu.⁴⁵ İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Bristol tarafından Washington'a gönderilen 5 Ekim 1919 tarihli telgrafa göre; Damat Ferit'in istifası ve yerine Ali Rıza Paşa'nın göreve getirilmesi, Anadolu'daki milliyetçilerin ilk hissedilir politik zaferi idi. Başarı kısmî, fakat etkiliydi. Aslında kontrol milliyetçilere Sadrazam İzzet Paşa ile verilmişti. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin geçici olduğuna inanılıyordu. Damat Ferit'in düşüşünün nedeni, milliyetçi kuvvetlerin iç bölgelerden Karadeniz'e ve Marmara'ya doğru ciddi bir engel görmeksizin ilerlemiş olmalarıydı. Adapazarı, İzmit ve Bozüyük'ün yönetimi milliyetçilerin eline geçti ve kuvvetleri Karamürsel'i sahil boyunca 30 mil kadar kontrol altına aldı. Ayrıca 4 Ekim'de Samsun'un ele geçirildiği rapor edilmişti. 8 adet milliyetçi ordu müfrezesinin gerçekleştirdiği bu harekete 150.000 kişinin

⁴² M: 353, Röll: 20, IB: 867.002/49'a ek, p.3.

⁴³ Daha önceki raporlarda Dahiye Nazırı olarak Cemal Bey'den bahsedilmişti. Cemal Bey'in yerine 7 Nisan 1919'da Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Mehmet Ali Bey getirilmiştir. Akşin, a.g.e., s.195.

⁴⁴ M: 353, Röll: 20, IB: 867.002/50.

⁴⁵ Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.80.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

katıldığı iddia edilmişti. Fakat misyona göre bu rakam oldukça abartılıydı.

Bristol'un verdiği bilgiye göre; siyasî buhranın ortaya çıkmasının sebebi kısa süre önce gerçekleşen Sivas Kongresi'ndeki isteklerin Damat Ferit tarafından Sultan'dan saklanmasıydı. Bu durum İstanbul'a/ Saraya çekilen telgrafla şu şekilde açıklanıyordu:

“Siz bizi kana susamış kişiler olarak takdim ettiniz ve böylece itibarımızı zedelediniz. Biz kana susamış değiliz. Bizim amacımız anavatanı ilgilendiren bütün konuları müdafaa etmektir. Sizden mevcut kabineyi derhal görevden almanızı ve onların yerine ulusal çıkarlarımızı düşünen güçlü kişiler atamanızı rica ediyoruz. Bizim davamıza karşı olan bütün yöneticileri kovun. Bize karşı olup Anadolu'da çalışan bütün ajanlarınız çoktan layık oldukları cezaları buldu. Kürtleri bize karşı tahrik etmeyi arzuluyorsunuz, fakat başarılı olamayacaksınız.”

Sivas Kongresi'nden yükselen ses Sadrazam'a yönelik olarak ta şu şekilde devam ettirilmişti:

“Anavatanla ilgili konuları vakarla müdafaa edemediğinizden ve tavsiyelerimizi dinlemediğinizden size karşı bazı kararlar almak zorundayız ve bu kararlarla ilgili uygulamalar tehir edilmeyecektir ve sonuçları tarafınızdan derhal görülecektir.”⁴⁶

Yukarıdaki beyanat üzerine, İstanbul'daki milliyetçi kadrolar sarayı adeta ablukaya almışlardı. Damat Ferit Hükümeti'nin düşmesini istiyorlardı ve başarılı da oldular. Önce üç nazır istifa etti, diğerleri onları hızla takip etti. İnatla davranan Damat Ferit bir süre sonra büyük bir isteksizlikle görevi bıraktı. Sultan Tevfik Paşa'ya yeni bir hükümet oluşturmasını söyledi, ancak o bunu kabul etmedi. İzzet Paşa'ya bir teklif götürülmedi, çünkü kabineyi tamamen milliyetçilerden oluşturacağı biliniyordu. Ali Rıza Paşa çağrıldı ve önceki kabinede yer alan 8 bakana ek olarak kendisiyle birlikte 5 yeni üyeye birlikte kabineyi oluşturdu. 6 yeni nazırın isimleri şunlardı: Sadrazam: Ali Rıza Paşa, Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim, Harbiye Nazırı: Cemal Paşa, Dahiliye Nazırı: Damat Şerif, Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit, Şura-yı Devlet Reisi ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Vekili: Abdurrahman Şeref Efendi⁴⁷.

Bristol'a göre bu sonuç, Türkiye'de Amerikanın prestijini artıracak nitelikteydi. İtilaf Devletleri, mutat politikalarını

⁴⁶ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/51, p.1-3.

⁴⁷Bkz. Mehmet Demiryürek, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925),Phoenix Yayınevi, Ankara, 2003, s.43.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

uygulayarak, düzeni muhafaza etme bahanesiyle, milliyetçilere yaltaklanmaya ve onları kontrol etmeye çalışacaklardı. İç bölgelerdeki Amerikalılar ve Hıristiyanlar açısından, milliyetçilerin başarıları nedeniyle güvenlik şartları iyileşecekti. Bunların inisiyatifindeki bölgelerde herhangi bir şiddet beklenmiyordu.⁴⁸

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin milliyetçi karakteri çok geçmeden İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin müdahalesini getirdi ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşalar Ocak 1920'de istifa etmek zorunda kaldı.⁴⁹ Bu önemli isimlerin istifaya zorlanmasının bahanesi, Mütareke şartlarına uymamış olmalarıydı. Bu durum milli hareket için bir olumsuzluktu. Fakat karşı darbe gecikmedi. Bu sıralarda açılmış olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi, hükümete güvenoyu vermek için bazı şartlar ileri sürdü. Buna göre, kabinedeki bazı nazırların istifa etmesi, yerlerine yeni isimlerin getirilmesi şartıyla kabineye güvenoyu verilecekti. Böylece Dahiliye Nezareti'ne Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey,⁵⁰ Adliye Nezareti'ne Temyiz Mahkemesi Başkanı Kâzım Bey ve Hariciye Nezareti'ne Sefa Bey getirildi. Bu kişiler milliyetçi ekoldendi. Gelişmeleri Dışişlerine sunan Bristol, bu kabinenin Mebusan Meclisi'nden 9 Şubat'ta güvenoyu aldığını ve bu durumun milliyetçiler için büyük bir başarı olduğunu belirtmekteydi. Bristol'a göre milliyetçiler adına kabineye bu baskıyı uygulayan kişi Mustafa Kemal'e yakınlığıyla tanınan eski Bahriye Nazırı Rauf Bey idi.⁵¹

Bristol'un 9 Mart 1920 tarihli kısa telgrafı, kabinedeki Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın bir gün önce istifa ettiğini ve yeni kabinenin de onun başkanlığında kurulduğunu belirtmekteydi. Bu kabinede şu isimler görev almıştır: Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim, Harbiye Nazırı: Fevzi Paşa, Dahiliye Nazırı: Hazım Bey, Hariciye Nazırı: Sefa Bey, Adliye Nazırı: Celâl Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı: Ziya Bey, Nafia ve Maliye Nazırı Vekili: Tevfik Bey, Şura-yı Devlet Reisi ve Maarif Nazırı Vekili: Abdurrahman Şeref Efendi. Bristol'un bir sonraki telgrafı ise 8 Nisan tarihliydi ve Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulduğunu bildirmekteydi.⁵² Bu kabinede ise şu isimler bulunuyordu: Şeyhülislam: Dürizade Abdullah, Bahriye Nazırı ve

⁴⁸ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/51, p.3.

⁴⁹ İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne ve bu hükümete yönelik politikasına ilişkin bkz. Okur-Küçükoğurlu, a.g.e., s.100-104.

⁵⁰ Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Dahiliye Nazırlığı'na getirilişi hakkında bkz. Ebubekir Hazım Tepeyran, Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Sarayın İdama Mahkum Ettiği Dahiliye Nazırı Anlatıyor, İstanbul, 2009, s.154-158.

⁵¹ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/52-53.

⁵² M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/54-55.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Harbiye Nazırı Vekili: General Said Paşa, Dahiliye Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi: Reşit Bey, Adliye Nazırı: Ali Rüştü Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı: General Hüseyin Remzi Paşa, Nafia Nazırı: Dr. Cemil Paşa, Maarif Nazırı: Fahrettin Bey, Evkaf Nazırı: General Osman Rıfat Paşa, Maliye Nazırı: Reşat Bey.

Amerikan Yüksek Komiserliği'nin gerek Salih Paşa gerekse son Damat Ferit Paşa kabineleri döneminde yaşanan diğer gelişmeleri ABD Dışişleri Bakanlığı'na nasıl bildirdiği hakkında yeterli bilgi ve belgeye sahip değiliz. Bununla birlikte Ekim 1920'de kurulan Tevfik Paşa Hükümetiyle ilgili bazı bilgiler elimizdeki ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinden yansımaktadır.

23 Ekim 1920 tarihli telgrafta bir gün önce kurulan Tevfik Paşa kabinesinin üyelerini bildiriyordu. Buna göre: Ahmet İzzet Paşa: Dahiliye Nazırı, Sefa Bey: Hariciye Nazırı, Mustafa Reşit Paşa: Maarif Nazırı, Hüseyin Kâzım Bey: Ticaret ve Ziraat Nazırı, Salih Hulusi Paşa: Bahriye Nazırı, Ziya Paşa: Harbiye Nazırı, Mustafa Arif Bey: Şura-yı Devlet Reisi, Raşid Bey: Maliye Nazırı, Abdullah Bey: Nafia Nazırı, Mehmet Nuri Efendi: Şeyhülislam olarak yeni kabinede görev almışlardı. Telgrafta verilen ek bilgiye göre; Cemil Molla'nın Adliye Nazırı olacağı belirtilmiş, fakat bu reddedilmişti. Bu kişinin İngiliz mandasına meyilli olduğu sanılmaktaydı. Tevfik Paşa kabinesi genel olarak milliyetçi bir tondaydı ve bu durum yerel bazda bir iyimserlik oluşturmuştu. Kabinede yer alan ve her ikisi de eski Sadrazam olan Ahmet İzzet ve Salih Paşaların özel bir görevle Ankara'ya gönderilebileceği telgrafta yansıyan ilginç bir bilgi idi.⁵³

25 Ekim'de Amerikan Yüksek Komiseri Bristol imzasıyla gönderilen raporda "Stambul" isimli Fransız Gazetesi'nin 22 Ekim 1920 tarihli nüshasının ilk sayfası da yer almıştı. İstanbul'da çıkan bu Fransızca gazetede yeni Tevfik Paşa Hükümeti hakkında bilgi veriliyor ve hükümet üyelerinin kısa bir özgeçmişi sunuluyordu. Telgrafa göre; İzzet Paşa'nın bu kabineye dahil edilmesinin sebebi muhtemelen Ankara'daki Milliyetçi Hükümet ile görüşmeyi sağlamaktı. Telgrafa göre; Ankara Hükümeti, İzzet Paşa'nın Tevfik Paşa Kabinesi'ne girmesi şartıyla Sultan ile görüşebileceklerini bildirmişti. Kabinedeki değişikliğin bir sonucu olarak Ankara ile İstanbul arasında bir barışın sağlanacağı umulmaktaydı.⁵⁴

Yüksek Komiserliğin 15 Haziran 1921 tarihli başka bir telgrafında, Tevfik Paşa Kabinesi'nde yapılan önemli değişiklikler hakkında bilgi verilmekteydi. Buna göre eski Sadrazamlardan İzzet

⁵³ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/56.

⁵⁴ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/57, p.1-2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Paşa Sefa Bey'in yerine Hariciye Nazırlığına getirilmiştir. Eski Sadrazamlardan Salih Paşa, Bahriye Nazırı, Eski Sadrazamlardan Ali Rıza Paşa, Harbiye Nazırı olmuştu. Yukarıda ismi zikredilen eski Hariciye Nazırı Sefa Bey, Ticaret Nazırı olarak atanmıştı. Eski Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey ise Evkaf Nazırlığı'na ve geçici olarak da Maliye Nazırlığı'na getirilmişti. Mustafa Arif Bey geçici olarak Dahiliye Nazırı olmuştu.

Yüksek Komisere göre Tevfik Paşa Hükümeti'nin otoritesi İstanbul ve çevresinde bile neredeyse yoktu. Çünkü bahsedilen bölge İtilaf kuvvetlerinin işgali altındaydı. Bununla birlikte son değişikliklerle kabinenin nüfuzunun artırılması yolunda önemli adımlar atılmıştı. Bir müddet önce İstanbul Hükümeti tarafından görevli olarak Ankara'ya gönderilen İzzet ve Salih Paşalar önemli mevkilere getirilmişti. Amerikan Yüksek Komiseri'ne göre yeni İstanbul Hükümeti Ankara Hükümeti'yle daha fazla uyum içinde olacaktı ve iki hükümet arasında bir yakınlaşma bekleniyordu.⁵⁵

Tevfik Paşa kabinesindeki değişiklikler yukarıda anlatılanlarla sınırlı kalmamıştır. Yüksek Komiserin 25 Ağustos 1921 tarihli telgrafına göre; Adliye, Maarif, Evkaf ve Maliye Nazırları ile Şura-yı Devlet Reisi değişmişti. En önemli değişiklik Maliye Naziriti'ne Faik Nüzhet Bey'in getirilmesiydi. Son altı ay içinde bu makama üç farklı kişi getirilmişti. Telgrafa göre bu makama kim getirilirse getirilsin Osmanlı maliyesini düzeltme imkânı yoktu. Bütçe dengesi tamamen bozulmuştu.⁵⁶

Hakikaten 1921 yılı içinde İstanbul hükümetini en çok uğraştıran mesele, hazinenin içler acısı durumu ve bu durum karşısında İstanbul'un ve hükümet memurlarının tutumu idi. Memurlar maaşlarını düzenli alamıyor, binlerce mülteciyi barındırmak zorunda kalan şehirde açlık ve sefalet hüküm sürüyordu. İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ni istedikleri şartlarda tutmak için bu olumsuz tabloyu sonuna kadar kullanmak istiyorlardı.⁵⁷ Diğer taraftan ise Ankara Hükümeti'nin ülkedeki etkinliği artmakta ve bu durum İstanbul Hükümeti üzerinde başka bir baskının kaynağı olmaktaydı. Böyle bir ortamda İstanbul Hükümeti'nin daha fazla yaşama şansı kalmamıştı. Nihayet Büyük Zafer'den sonra Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla 622 yıllık Saltanat'ın kaldırılması, İstanbul Hükümeti'nin de sonunu getirdi. Bu

⁵⁵ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/58, p.1-2

⁵⁶ M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/60.

⁵⁷ Okur-Küçükuşurlu, a.g.e., s.305-308.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kararın ardından birkaç olağanüstü toplantı yapan Tevfik Paşa Hükümeti, nihayet 4 Kasım 1922’de istifa etmek zorunda kaldı.⁵⁸

Sonuç

I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında İstanbul’da 14 hükümet görev yapmıştı. Bu dönemde kabineyi kurmakla görevlendirilen kişiler ise Sait Halim Paşa, Talat Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa idi. Bunlardan Talat⁵⁹, Damat Ferit ve Tevfik Paşalar hükümet başkanlığına birden fazla getirilmişlerdi. İncelediğimiz Amerikan belgelerinde gerek bu hükümetlerin nasıl teşekkül ettiği, gerekse hükümet üyelerinin şahsiyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca, bu hükümetler döneminde öne çıkan olaylar ve bunların hükümetlere etkisi de özet olarak ele alınmaktadır. Belgelerde üzerinde en çok durulan husus, 1913’ten 1918’e kadar siyasete doğrudan yön veren İttihat ve Terakki Partisi’nin, bu süreçte devletin kontrolünü nasıl ele geçirdiğidir. Abdulhamit rejiminin temsilcileri olan kişilerin iktidardan uzaklaştırılması, Şura-yı Devlet ve Mebusan Meclisi’nde tam bir kontrol kurulması ve daha sonra ülkenin savaşa sürüklenmesi hakkında önemli bilgiler vardır. Mütareke döneminde ise üzerinde durulan önemli bir husus ise İstanbul Hükümetleri ile Ankara’da kurulan milliyetçi yönetim arasındaki ilişkilerdir. Gittikçe Ankara lehine gelişen bu ilişkilerin getirdiği sonuçlar, bu süreçte Padişah ve İstanbul’daki İtilaf Devletleri temsilcilerinin tutumu, buna karşın Ankara’nın önlenemez yükselişi belgelerde karşımıza çıkan, fakat çok yer kaplamayan diğer konulardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

NARA (National Archives and Records Administration), M: 353, Roll: 20, IB: 867.002/32

Kitap ve Makaleler

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.

⁵⁸ Ayfer Özçelik, “Saltahatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul’da Durum (Felah-ı Vatan Raporlarına Göre)”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: III, Sayı: 9, 1992, s.24.

⁵⁹ Padişah V. Mehmed Reşad’ın ölümü üzerine 4 Temmuz 1918’de Padişah VI. Mehmet Vahdettin tahta çıkınca yeni hükümeti kurma görevini yine Talat Paşa’ya vermişti (Türkgeldi, a.g.e., s.139).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: III, 1914-1918 Genel Savaşı, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Cemal Paşa, Hatıralar, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Temmuz 2006.
- DEMİREL, Ahmet, Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2003.
- KİLİ, Suna – Gözübüyük, Şeref, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- OKUR, Mehmet – Küçükuşurlu, Murat, İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele, 1918/1920, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- ÖZÇELİK, Ayfer, "Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'da Durum (Felah-ı Vatan Raporlarına Göre)", Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: III, Sayı: 9, 1992.
- Talat Paşa'nın Anıları, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hazım, Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Sarayın İdama Mahkûm Ettiği Dahiliye Nazırı Anlatıyor, İstanbul, 2009.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 2, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Ambassador_to_Switzerland_and_Liechtenstein

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*